54

ירוקת חמור[1]

ירוקת חמור נזכרת פעם אחת במשנה כצמח שמאהיל על הטומאה וחוצץ בפניה (אהלות ח א).

ירוקת חמור

כלמינתה רפואית

הזיהויים

▪ **ירוקת חמור מצויה** (*Ecballium elaterium*) - מין רב-שנתי ממשפחת הדלועיים, נפוץ באגן הים התיכון ובמזרח התיכון. ידוע בשל תכונתו המיוחדת "לירוק" את תוכנו בהבשילו: בתוך הפרי נוצר לחץ אוסמוטי גדול המגיע לשיא עם ההבשלה, כך שדי בנגיעה קלה בו כדי לגרום לתוכנו (ולזרעיו) לעוף כסילון למרחק. מוהל הפרי רעיל, אם כי ידועים לו שימושים במינונים נמוכים ברפואה העממית. כך זיהו פירוש הגאונים, רמב"ם, תנה"י ואלג'אמע.[2] נראה כי גם הערוך ומוה"ע מוסרים פירוש זה, אף שלא מציינים שם המוכר להם מסביבתם.[3]

▪ מיני ירקות רב-שנתיים בעלי עלים רחבים. תיאורים כלליים אלו ניתנו על ידי רע"ב ותפא"י.[4]

▪ מינים ארומטיים: **כלמינתה רפואית** (*Calamintha officinalis*) לפי זיהוי המליצה;[5] **שושן צחור** (*Lilium candidum*) או מין דומה לפי מכה"מ.[6]

עיון

נראה שהזיהוי המרכזי נעשה על פי השם הערבי של הצמח: קת'אא אלחמאר - קישוא החמור. עוד ייתכן שהדברים נסמכים על הנוסח המופיע בחלק מכתבי היד - יריקת החמור. לפי נוסח זה, מזוהה הצמח לפי הצורה שבה הוא מפיץ את זרעיו, המזכירה את פעולת היריקה.

שושן צחור

רע"ב ותפא"י מוסרים תיאורים כלליים בלבד, הקשורים לעובדה שהצמח חוצץ בפני הטומאה, ולכן צריך להיות רחב ויציב. המליצה ומכה"מ הציעו כזיהוי **צמחים ארומטיים**. במליצה מופיע המור במקום חמור, ומובן הזיהוי עם צמח ארומטי. ייתכן כי מקור הזיהוי של מכה"מ (שגם הוא, כמליצה, נתחבר בפרס) מתבסס על גרסה דומה.[7] החוקרים מסכימים שיש לזהות עם המין שנקרא בפינו ירוקת החמור.[8]

הערות:

1. **בכת"י קויפמן וכת"י פרמה:** *יריקת החמור*.
2. **פיה"ג** (אהלות עמ' 87 ש' 2): *פ' קישואי חמורים יקראו אותם קיתאל חימאר בטית* > נראה כשיבוש של 'קיתא אלחימאר' - להלן רמב"ם. **רמב"ם** (אהלות ח א עמ' רפ): *וירקות חמור, יש אומרים שהוא קת'א אלחמאר והוא אלעלקם, ויש אומרים שהוא 'עסלוג' שאוכלים החמורים, והמטרה בכך שהם צמחים שאינן נאכלין לבני אדם כמזון* > قثاء الحمار, علقم=*Ecballium elaterium* (**עיסא**, עמ' 73, ע' 6); عسلوج - ענפים צעירים של צמחים (**ליין**, כ' 5, עמ' 2047); **תנה"י** (עמ' 242 ערך 'ירק'): *ירוקת החמור הוא קת'א אלחמאר והוא מר ביותר כמו אלחנט'ל והם קרובים בטבעם ושניהם מקילים את הליחה הלבנה*; **אלג'אמע** (עמ' 52, ערך 'ירקות חמור'): *קיל אנה ['י"א שהוא] קת'א אלחמאר והו [=והוא] אלעלקם, וקיל אנה [=וי"א שהוא] עסלוג יאכל אלחמיר [=שאוכלים החמורים]. ואג'רץ' אנה נבאת לא יאכלה אלנאס [=והתכלית, שהוא צמח שלא יאכלהו האנשים]* > ציטוט דברי רמב"ם.
3. **ערוך** (ח"ד עמ' 163, ערך 'ירק'): *פי' קישואים והם מרים והן פקועות שדה*. גם בערך 'פקועות' (ראה להלן) לא נוקב הערוך בשם הצמח אלא כותב: *אבטיחין קטנים והן מרין ועושין מהן שמן וי"מ דילועי מדבריות*; **מוה"ע** (ח"ד עמ' 163, ערך 'ירק'): *וכן נקרים בלשון ישמעאל קשאי חמור*.
4. **רע"ב** (אהלות ח א): *האידוס והקיסוס וירקת חמורי כל אלו מיני ירקות שעלים שלהן רחבי*; **תפא"י** (אהלות ח

א, נא ע"ב, יחד עם 'האירוס והקיסום'): *מיני ירקו' שמתקיי' ביה"ח וביה"ג [=שמתקיימים בימות החמה ובימות הגשמים].*

5. **המליצה** (בהמ"ל): *ירקת המור(!) פלנג מושך ניז [=גם] נאפה מושך* > پلنگ مشك מזוהה עם צמח ריחני, ככל הנראה *Calamintha officinalis* (**סטיינגאס**, עמ' 255); نافه مشك **פירושו** שקית/שלפוחית של מושק. לא ברור ההקשר כאן, מלבד העובדה שהגרסה שלפניו הייתה 'המור' ולא 'חמור'. ואת ה'מור' הוא מזהה עם המושק - בושם מן החי.
6. **מכה"מ** (ב"א ד' 141, אהלות ח): *ירקות החמור זמבק* > زنبق הוא שמם של כמה מיני צמחים ריחניים בעלי פרחים לבנים, למשל - ורד לבן, *Lilium candidum* (שושן צחור) וכן שמן יסמין ועוד. ראה: **סטיינגאס**, עמ' 623, 624; **חיים**, **מילון**, א, 1021.
7. **אף שבמכה"מ עצמו הגרסה היא** *חמור*, **כמובא לעיל.**
8. **לעף**, **פלורה**, ד, עמ' 71; **פלדמן**, **משנה**, עמ' 29-30; **פליקס**, **צומח**, עמ' 79.